

DOI

УДК 930.2:[929:2-36]:94(37-11)"08/10"

Агиографски сведения за вражески нахлувания на византийска територия (IX–XI в.)

Елена Делвинска

докторант в Института за балканистика с център по тракология към БАН, ул.
Московска №45, 1000 София, България, eldelvinska@gmail.com, [ORCID 0000-
0001-6414-1695](https://orcid.org/0000-0001-6414-1695)

През разглеждания период Византия е принудена да защитава границите си на няколко фронта. Арабите нанасят на империята множество удари. Арабски пирати завладяват Крит и островът се превръща в център, от който техните кораби извършват набези към околните острови и крайбрежни райони. Северноафриканските араби извършват набези в Южна Италия и завладяват почти цяла Сицилия. Империята е принудена да хвърли значителни военни и финансови ресурси, за да защити владенията си в Мала Азия. Тежки поражения Византия търпи и от засилващата се българска държава. Войната с българите продължава близо тридесет години. Започнали и руски нападения над Херсон и южното крайбрежие на Черно море.

Това време на войни, несигурност и опустошения има негативни последствия върху живота на византийците. Много жени останали вдовици, защото съпрузите им загинали в битки, немалко градове били разграбени и разрушени. Населението в засегнатите райони потърсило спасение в земите в центъра на империята, мнозина били пленени и продадени в робство. Тези събития намерили отражение в редица исторически извори– хроники, военни трактати, законодателни актове.

Множество сведения за нападения, отвличания и продаване в робство, а също и за бягство от завладените земи намираме в агиографските съчинения. Те са ценен извор, съдържащ факти за войни, нашествия и бунтове, както и за

различните социални идеи, за погледа към света и естетическите концепции през Средновековието. Ето защо анализът на житийните текстове ни дава информация за различни политически, социални и икономически явления. С оглед темата на настоящата конференция тук акцентът пада върху сведенията за вражески нахлувания, описани в житийната литература от посочения период.

В доклада се разглеждат сведения за вражески нахлувания, отразени в житията на св. Йоаникий Велики (IX в.), св. Анастасия от Егина (IX в.), св. Теодора, св. Теоктиста от Лесбос (IX в.), св. Георги Декаполит (IX в.) св. Георги Амастридски (IX в.), св. Илия Нови (XI в.), св. Лука Еладски (X в.), св. Мария Нова (X в.), св. Нил от Росано (X в.), св. Кирил Филеот (XI в.)

Ключови думи: Византийска империя, византийска агиография, светци, животи, вражески нашествия

Hagiographic sources about enemy invasions on Byzantine territory (IX–XI c.)

Elena Delvinska

Ph.D. candidate in Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology at the Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska str., Sofia, 1000, Bulgaria,
eldelvinska@gmail.com, ORCID 0000-0001-6414-1695

During the considered period, the Byzantine empire was forced to defend its borders on several fronts. The Arabs inflicted numerous invasions on the empire. Arab pirates conquered Crete and the island became a center from which their ships raided the surrounding islands and coastal areas. The North African Arabs invaded southern Italy and conquered almost all of Sicily.

The empire was forced to throw significant military and financial resources to defend its possessions in Asia Minor. Byzantium also suffered heavy defeats from the growing Bulgarian state. The war with the Bulgarians lasted nearly thirty years. Russian attacks on Kherson and the southern coast of the Black Sea also began.

This time of war, insecurity and devastations had negative consequences for the lives of the Byzantines. Many women were left widows because their husbands died in battle, and many cities were looted and destroyed. The population of the affected areas sought refuge in the lands in the center of the empire, many were captured and sold into slavery. These events were reflected in a number of historical sources, such as chronicles, military treatises, legislation.

We find a lot of information about attacks, kidnappings and slavery, as well as about escaping from the conquered lands in the hagiographic works. They are a valuable source, containing facts about wars, invasions and riots, as well as various social ideas, worldviews and aesthetic concepts in the Middle Ages. That is why the analysis of life texts gives us information about various political, social and economic phenomena. In view of the topic of this conference, the emphasis here is on the information about enemy invasions, described in the hagiographical literature of that period.

The the article examines information about enemy invasions, reflected in the lives of St. Ioannicius the Great (IX century), St. Athanasia of Aegina (IX century), St. Theodora of Thessalonike, St. Theoktiste of Lesbos (IX century), St. Gregory the Decapolitan (IX th century) St. George of Amastris (IXth century), St. Elias of Enna (IX th century), St. Luke of Steiris (X th century), St. Mary the Younger (X th century), St. Neilos of Rossano (X th century), St. Cyril the Phileot (XI th century).

Key words: Byzantine Empire, byzantine hagiography, saints, lives, enemy invasions

Още през VII в. започват трудни времена за Източната Римска империя, произтичащи от дългата и изтощителна война със Сасанидите, славянските нашествия по северната граница и образуваното впоследствие Българско царство. На юг могъщият Арабски халифат откъснал от империята голяма част от Италия. Африка, Месопотомия, Сирия и Палестина също попаднали под властта на арабите. През последвалия период Византия, освен че загубила

големи части от териториите си, е разтърсвана и от вътрешни проблеми, като споровете между иконоборци и иконопочитатели.

Византия е принудена да защитава границите си на няколко фронта. Арабите нанасят на империята множество удари. Арабски пирати завладяват Крит и островът се превръща в център, от който техните кораби извършват набези към околните острови и крайбрежни райони. Северноафриканските араби извършват набези в Южна Италия и завладяват почти цяла Сицилия. Империята е принудена да хвърли значителни военни и финансови ресурси, за да защити владенията си в Мала Азия. Тежки поражения Византия търпи и от засилващата се българска държава. Войната с българите продължава близо тридесет години. Започнали и руски нападения над Херсон и южното крайбрежие на Черно море. Често земите на империята били обект не само на завоевателни походи, но и на бързи набези с цел събиране на пари и роби.

Това време на войни, несигурност и опустошения има негативни последствия върху живота на византийците. Много жени останали вдовици, защото съпрузите им загинали в битки, немалко градове били разграбени и разрушени, мнозина били пленени и продадени в робство. Населението в засегнатите райони потърсило спасение в земите в центъра на империята. Всичко това пречело и на развитието на икономиката и търговията. Най-силно тежките последици от вражеските нашествия се усещали в пограничните райони. Това довело до обезлюдяване на островите, мигриране на населението, промяна в начина на живот. Мореплаването станало опасно заради набезите на арабските пирати с център о-в Крит. Нашествията нарушавали стопанския живот в изложените на нападения райони. Тези събития намерили отражение в редица исторически извори, като хроники, военни трактати, законодателни актове.

Множество сведения за нападения, отвличания и продаване в робство, а също и за бягство от завладените земи, намираме в агиографските съчинения. Важно е да се уточни, че в агиографските текстове всичко е подчинено на една цел – култа. Затова във всяко житие на мъченик агиографският документ се

стреми да запази указанието за мястото, където лежат неговите мощи (център на култа) и времето, когато се отбелязва неговата памет. Те са наречени от Иполит Деле агиографски координати (Delehayе 1934, 7). Житията, както пише Герасим Петрински (Военно-istorichski sbornik, 84/4, 135), имат преди всичко агитационната функция – да въздействат върху определена аудитория, чийто дух трябва да бъде поддържан, чиято групова кохерентност трябва да бъде запазвана и чиято решителност да брани земите си трябва да бъде непрекъснато подклаждана. Реторическият аспект при изследването на текстовете има и друга важна функция. Всяко средновековно агиографско произведение (било то византийско, старобългарско или западноевропейско) си служи с определен специфичен код, формиран от определени сюжети, мотиви и отделни образи (библейски, фолклорни, литературни). Подобни елементи, които бихме могли да наречем метаезикови идиоми, имат актуална функция в конкретния исторически момент и са разбираеми за своята аудитория, но днешният читател е подложен на риска да ги възприеме като сведения за реални събития, а не като препратки към познати на тогавашния човек изразни средства с метафоричен характер.

Агиографските съчинения се различават по своя стил и език в зависимост от публиката, за която са писани. Езикът и стилът са по-опростени, ако целта на агиографския текст е да достигне до по-широка публика. Други текстове, писани на висок стил, са предназначени за образования управленски и църковен елит, като в повечето случаи авторите са представители на същата група. Тематично агиографията е много разнообразна и въпреки трансценденталния си характер тя не напуска земята. В нея намират отражение политически събития, придворни интриги, църковни борби, догматични спорове. Тя дава сведения за изучаването на църковната история, ежедневието, историята и културата както на Византия, така и на страните, приели православието от нея. Между страниците на агиографските съчинения, както пише София Полякова, има богата палитра от личности – не само свети и благочестиви християни, но и демони, блудници, лихвари, магьосници и т.н. (Polyakova 1995, 5).

Изследването на житийните текстове ни дава поглед върху културата, менталността, ценностната система на средновековния византиец, религиозното му съзнание, вътрешния му свят, представата за смъртта, детството, брачния живот, правната система, вярата в магии и чудеса. Независимо от своята специфика, житийните текстове са ценен извор, съдържащ факти за войни, нашествия и бунтове, както и за различните социални идеи, за погледа към света и естетическите концепции през Средновековието. Ето защо техният анализ ни дава информация за различни политически, социални и икономически явления.

През средновизантийския период агиографският жанр преживява разцвет. Именно тогава окончателно се оформят и образите на светците, както и наборът от качества, които те трябва да притежават. Тази епоха в историята на византийската агиография се свързва с името на Симеон Метафраст, който придава литературна форма на съставените до този момент анонимни жития на християнски мъченици. Оттук произлиза и прякорът му *Μεταφραστής* (букв. „преводач“). Той променя житията в нещо различно, придавайки им морализаторски и панегиричен характер. Неговият труд се превръща в стандарт за всички следващи източни и западни автори на жития (Høgel 2002, 158).

Ситуацията в империята след арабската инвазия през VII и VIII в. също трябва да се вземе предвид. Споменът за светците от земи, сега завладяни от неверници, придобива все по-голямо значение. Още от Втория иконоборски период (787–843) до времето на Симеон Метафраст се наблюдава и появата на много нови светци. В техните жития рефлектират културните и социални проблеми през тази бурна за империята епоха.

Житията безспорно дават актуална информация за реални събития, доста често от първа ръка. Тези сведения допълват картината на едно бурно за Византия време, с която разполагаме от произведенията на историците и хронографите.

С оглед темата на настоящата конференция акцентът е върху сведенията за вражески нахлувания, описани в житийната литература от посочения период.

В статията се разглеждат сведения за вражески нахлувания, отразени в житията на св. Йоаникий Велики (IX в.), св. Анастасия от Егина (IX в.), св. Теодора Солунска, св. Теоктиста от Лесбос (IX в.), св. Григорий Декаполит (IX в.), св. Георги Амастридски (IX в.), св. Илия Нови (XI в.), св. Лука Еладски (X в.), св. Мария Нова (X в.), св. Нил от Росано (X в.), св. Кирил Филеот (XI в.).

Арабските нашествия през този период намират отражение във византийската агиография. Така в житията на светците се срещаме с много теми, свързани с исляма. В тях предимно са отразени изпитанията, на които били подлагани християните в резултат на арабските нашествия във Византия.

Такива сведения откриваме в житието на Теодора Солунска (812–892). Теодора заедно със съпруга си е принудена да напусне Егина заради арабските нападения. В житието се говори, че при завладяването на острова арабите пленили много от жителите му, като голяма част от тях били убити, в това число и братът на св. Теодора. Бъдещата светица заедно със съпруга си и баща си потърсила сигурност във вътрешността на империята и се преселила в Солун. След смъртта на съпруга си и две от децата им и посвещаването на третото им дете на монашески живот, Теодора влиза в манастир, където прекарва останалите петдесет и пет години от живота си.

Хронологията на живота на Теодора изглежда съвсем сигурна. Агиографът подробно описва възрастта ѝ във всяка фаза от нейния живот, а също така предоставя някои абсолютни дати, като смъртта на светицата на 29 август, 6400 години след създаването на света, което съответства на шестата царствена година на император Лъв VI (892) (Talbot 1996,106).

Житието на св. Теодора Солунска е написано от Григорий Клирик ок. 894 г. То оцелява в две версии, едната е намерена в московския ръкопис от XII век (Синодална библиотека 390) и е редактирана от епископ Арсений (Арсений 1890,1), а другата е запазена във Ватиканския ръкопис от XIII или XIV век (Palatinus gr. 211), редактиран от Е. Куртц. Повечето учени приемат гледната точка на Куртц, че версията във ватиканския ръкопис представлява по-късна

парафраза (вероятно написана през последните десетилетия на XIII в. на оригиналната композиция на Григорий от края на IX в.

Друга светица, също родом от Егина, е Анастасия. Тя е дъщеря на християнски благородници. Родителите ѝ я принуждават да сключи брак, който се оказва кратък, тъй като съпругът ѝ умира по време на арабска атака срещу острова. Впоследствие е издаден императорски указ, с който се нарежда на неомъжените жени и вдовици да се женят за чужденци и за втори път родителите ѝ я принуждават да се омъжи. След няколко години брачен живот тя убедила съпруга си, че трябва да се оттеглят от света и да положат монашески обети.

За живота на Анастасия знаем от житие, запазено в един ръкопис, *Vaticanus Graecus 1660*. Авторът на житието е анонимен. То не може да бъде датирано с точност, но базирайки се на информацията в него, Анастасия вероятно е живяла по времето на ранните арабски набези на Егейските острови през първата половина на IX век. Императорският указ, който принуждава вдовиците да се женят за чужденци, вероятно, както пише Ан-Мари Талбът (Talbot 1996, 139) е бил обнародван от император Теофил (829–842). Авторът е бил очевидец на посмъртните чудеса на светицата и е разговарял с монахини, които са живели с Анастасия в манастира. Вероятно той е писал в рамките на кратък период след смъртта ѝ, със сигурност преди 916 г., датата на Ватиканския ръкопис. Житието ни дава сведения както за големия брой овдовели войнишки съпруги, така и за нарастване числеността на византийската армия за защита границите на империята.

Сведения за арабски нашествия откриваме в житието на още една светица – Теоктиста от Лесбос. Според нейното житие тя е родена близо до град Метимна, на Егейския остров Лесбос. След като загубила родителите си в ранното детство е настанена в женски манастир, където по-късно полага монашески обет. На осемнадесет години е взета в плен от арабски пирати от Крит, които нахлуват в родния ѝ Лесбос. Тя успява да се спаси, когато корабът

спира за малко на необитаемия о-в Парос, където прекарва тридесет и пет години в отшелничество.

Житието на Теоктиста е дело на магистър Никита и представлява история в историята. Докато придружава адмирал Химерий на мисия при арабските владетели на Крит (през 910 г.), авторът и неговите спътници са принудени от вятъра да акостират в Парос. По време на краткия си престой там те се натъкват на светец отшелник на име Симеон, който разказа на Никита историята на Теоктиста, както самият той я е чул няколко години по-рано от евбейски ловец. Отбелязвайки приликите между това житие и житието на Мария Египетска, агиографите смятат че Никита не е написал биография на исторически светец, а история на легендарна фигура. Житието на Теоктиста обаче се отклонява от своя модел както в необичайния си литературен формат, така и в характера на своята героиня. За разлика от Мария Египетска, Теоктиста е представена като целомъдрена жена, чиято борба не е срещу плътските демони, а срещу опустошенията, причинени от войната и вражеските набези. Като такава тя прилича на Анастасия от Егина и Теодора Солунска. Нейното житие отразява политическия и социален климат на IX век. То предоставя информация относно арабските набези и техния ефект върху островите в Егейско море след завземането на Крит.

Понякога на Божиите хора се налагало да изпълняват и дипломатически мисии, за да защитят интересите на християнското паство. Такъв пример намираме в житието на Евтимий Сардийски (Senina 2015, 324), изпратен от императрица Ирина в Багдат. В житието на св. Константин Философ се споменава за това, че император Михаил III го изпратил при арабите, за да договори размяна на пленници.

Житията разказват, че в градовете, завладени от нашествениците, били разрушавани църкви и гробове на светци от по-ранни периоди. Говори се и за защитата на християнското население от чудодейните мощи на светци, намиращи се в земите, подложени на нашествия.

В житието на Св. Георги от Амастрида (днес Амасра, на брега на Пафлагония) се говори как бъдещият светец оглавил отбраната на града срещу арабските нашествия. Житието ни дава сведения, за това каква била съдбата на населението от завладения град: „Случило се нашествие на неприятели и при това по-тежко от всички някога споменавани нашествия. Без разлика на пол и възраст хората били взимани в плен от ръцете на беззаконниците, годните да носят оръжие, а също старците и децата били посечени с меч. С едните постъпили така от страх, за да не предприемат нещо юношеско или смело, другите били изтребени като безполезни и неносещи никаква изгода...“ (Vasilyevskiy 1908–1930, vol. 3, 329).

Друга важна тема, засегната в житията, е мисионерската дейност на светците, които проповядвали християнството на мюсюлманите. Такива сведения откриваме в житието на св. Илия Нови (823–903). Светецът бил родом от Сицилия, а светското му име било Йоан. Той е една от първите важни фигури във византийското монашеско движение в Южна Италия. Родният му град е Енна и той самият произхожда от аристократичен род. Йоан успява да предскаже нападението на арабите над град Енна. Бъдещият светец е пленен, заедно с много от жителите на града. Той е откупен от робство от богат християнин и отива в Северна Африка, където да проповядва християнската вяра. Впоследствие стига до Палестина, където се замонашва и приема името Илия. В края на живота си се завръща в родината си. Според автора на житието му св. Илия Нови успял да убеди африканския емир Ибрахим (Аглабидския управител на острова Абу-Исхак Ибрахим II) да не напада градовете в Сицилия.

В житието на Илия Нови рядко четем за организирани походи – повечето военни акции се провеждат най-много от няколкостотин войници. Арабските отряди са сравнително малки, рядко поемат риска да нападнат самия град и целта им е да вземат пленници (главно деца), които след това да бъдат продадени на робските пазари в Северна Африка.

Житието на св. Илия Нови посвещава няколко реда на падането в мюсюлмански ръце на последната византийска крепост на острова – Таормина,

през 902 г. Съдбата на града е страшна. Според текста той е опожарен и повечето от жителите му са избити.

Св. Илия Нови умира в Солун на 17 август 903 г. Житието му е ценен извор за събитията по югоизточните брегове на Италия, както и за арабските нападения през първата половина на IX в. Текстът е запазен в късен ръкопис, датиран през 1307–1308. Авторът не познава лично светеца, а само неговия ученик Даниил. Написването на този агиографски паметник вероятно е станало скоро след смъртта на светеца през 903 г.

За арабски нашествия се говори и в житието на Нил от Росано (910–1004) (Carrà et al. 2018, 26). Той бил роден в гръцко семейство – в Калабрия, Южна Италия. Св. Нил прекарал няколко години като отшелник в Монте Гаргано, но заради арабските нашествия той се връща в родния си град. Впоследствие основава манастира „Св. Адриан“, който е принуден да напусне на шейсет и девет годишна възраст, отново заради нашествията на арабите. Житието на св. Нил е ценен извор за честотата и продължителността на мюсюлманските нападения в Южна Италия (Калабрия, Лукания и Апулия) през X в.

Житието му е съставено много след описваните събития. Написано е през третото или четвъртото десетилетие на XI в. от монаха Вартоломей и се характеризира с висок стил.

Византийските земи били подложени на атаки не само от арабите. През разглеждания период империята е принудена да брани границите си от набиращата сили българска държава. Тя е противник, с който Византия е принудена да воюва през VII – XIV в., за да оцелее.

В житието на св. Йоаникий Велики намираме информация за битката при Маркели. Съществуват две жития на Йоаникий, написани от съвременници на светеца, лично срещали се с него – монаха Петър (житие BHG 9367), който пише през 846–847 г., и известния агиограф Сава (BHG 9358), по всяка вероятност работил през 50-те години на IX в. Йоаникий бил войник във византийската армия и взел участие в битката. Ето какво се казва в житието: „А в същото време се вдигнало на война против нас, християните, племето на

хуните, тоест българите. Срещу тях тръгнал тогавашният скиптродържец и благочестив цар на име Константин, син на блажената и православна царица Ирина. И когато и едните, и другите се строили при мястото наречено Маркели, и между тях се случило стълкновение, заради греховете ни нашият християнски народ бил победен и се обърнал в бягство...“ (Senina 2015, 517).

Сведения за български нашествия по времето на цар Симеон намираме в житието на св. Мария Нова. Св. Мария Нова (ок. 903) била арменка от знатен род. Семейството ѝ мигрира от Армения в Константинопол по време на управлението на император Василий I Македонец. Житието на блажената Мария дава интересни сведения за знатните арменци във Византийската империя и съществуването на цяла арменско-халкедонска колония във Византийска Тракия. Бащата на Мария бил военен, както и нейният съпруг Никифор, зет ѝ и един от синовете ѝ.

Географската област, където се развива действието на житието, е в рамките на Източна Тракия и Константинопол. След брака си с Никифор Мария заминава с него в имението му в темата Тракия. Впоследствие те заживяват в тракийския град Визе, където Никифор бил назначен от властта да брани града от българските нашествия. Житието на Мария Нова разказва за окупацията на Визе от българите, водени от цар Симеон. След петгодишна обсада градът бил завладян, жителите избягали, а Симеон заповядал градът да бъде сринат до основи и църквите да бъдат превърнати в складове. В храма, където била погребана Мария, внезапно избухнал пламък, плашещ българските войници.

Житието на светицата е достигнало до нас в два ръкописа: *Codex Vaticanus graecus 800* (XIV–XV вв.) и *Codex Laurae Athanasii Athonensis*, K. 81 (XIV в.). То било съставено скоро след смъртта на светицата, през втората половина на X в.

Главна опорна точка за датировката на житието е византийско-българският мирен договор от октомври 927 г. Скоро след сключването на договора тялото на св. Мария е повторно погребано, а от деня на смъртта ѝ били изминали 25 години. Вероятно Мария умира ок. 903 г. Годината ѝ на раждане може да бъде реконструирана въз основа на данните, съдържащи се в самото житие.

За български нашествия се говори и в житието на св. Лука Еладски (роден в Кастория). Интересно е, че семейството на Лука не било от Кастория, те пристигали там, за да намерят спасение от постоянните арабски нашествия на о-в Егина. Заради чистотата на живота си Лука имал дарбата да предсказва вражески нашествия. Той предварително оповестява за нападение на българите над Византия. Предсказанието на бъдещия светец се сбъднало, започнали нашествия на българските войски и както свидетелства житието, много от жителите на нападателните земи потърсили убежище на п-ов Пелопонес. Св. Лука основава манастир близо до древногръцкия град Стейрис, като това е може би най-известният и красив от всички оцелели византийски манастири. След смъртта му през 953 г. гробницата му в манастира става център на лечебен култ, където се извършват чудодейни изцеления. Събитията от живота на светеца, основаването на манастира и култът, създаден там, са описани от анонимен автор, вероятно монах, писал скоро след смъртта на Лука. Според автора той е получил информацията си от сестрата на Лука и други, които са познавали светия човек. Датата на съставянето на житието не може да бъде точно определена, но тъй като византийското завладяване на Крит през 961 г. е последното споменато събитие в него, то вероятно е било написано в годините, непосредствено след тази голяма победа (Connor et al. 1994, 8). Житието дава важна информация за икономическия и социалния живот на хората от този регион.

Византия била подложена на нападения и от русите. Те извършвали набези по крайморските градове на империята. Сведения за техните нападения откриваме в житието на св. Георги от Амастрида. Житието на Георги Амастридски е известно от един ръкопис, съхранен в Парижката кралска библиотека, датиращ от X в. В него на светеца се приписват няколко чудеса, включително спасяването на града от набег на руси.

Сред учените има две основни мнения относно авторството на житието: Василий Василиевски и Ихор Шевченко го приписалт на близкия съвременник на Георги – Игнатий Дякон с дата на съставяне преди 842 г., докато Жермен да

Коста-Луйе го смята за по-късна творба от X в. Предполага се, че частта с нападението на русите е по-късно допълнение, повлияно от патриарх Фотий. Епизодът е важен, тъй като е възможно това да е първата регистрирана атака на русите срещу Византия.

Авторът описва русите по следния начин: „Имало нашествие на варвари, руси – народ, както всички знаят, див и груб, не носещ в себе си никакви следи от човеколюбие. Със зверски правила, с нечовешки дела, кръвожадността им си личала още от външния вид, от всички неща, присъщи на хората, те намират удоволствие само в убийството, те, този пагубен и в постъпките си и в името си народ, започнали опустошения от Пропонтида и завладявайки крайбрежието, накрая достигнали до родното място на светеца, посичайки без жал за пол и възраст, не пожалвайки старците и младенците, а против всички, вдигайки носеща смърт ръка, бързаха навсякъде да донесат гибел, колкото им стигат силите“ (Vasilyevskiy 1908–1930, vol.3, 356).

В житието на св. Кирил Филеот също откриваме сведения за вражески нахлувания. Св. Кирил бил родом от селцето Филеа, близо до Деркос – селище намиращо се в Тракия. Земите били нападнати от „племето на скитите“, което опустошавало тракийските земи и населението било принудено да се укрие зад стените на градовете. Интересен е въпросът кои според автора на житието са скитите. Василка Тъпкова-Заимова отбелязва, че „скити" освен българите са наричани печенегите, узите, куманите, както и тези народи съвкупно, или смесени тълпи от едни и други, които прииждали на юг от Дунав (Таркова-Zaimova 1976, 125).

Има и един интересен аспект свързан с вражеските нахлувания през посочения период, обект на изследванията на Лиляна Симеонова. Понякога пътуващите монаси били обвинявани в шпионаж в полза на врага. Изглежда че това се случвало най-вече в пограничните райони на Византия, които през IX–X в. бивали изложени на чести арабски нападения. Сведения за това намираме в житията на св. Григорий Декаполит и св. Илия Нови. Григорий Декаполит е арестуван в Южна Италия по обвинение, че е предал християните и е арабски

шпионин. Той е бит и отведен при местния епископ. Григорий е оправдан и освободен, а по пътя се натъква на арабски войски, от които успява да избяга. Св. Илия Нови пък бил обвинен от високопоставен византийски чиновник във Вутротон (дн. Бутринт в Албания), че шпионира в полза на намиращия се наблизо арабски флот – случката се отнася към края на X в. Тези примери подсказват, че както населението, така и представители на местните власти в онези части на Византия, които били обект на чести вражески нападения, се отнасяло с подозрение към странстващите монаси, понеже ги възприемали като шпиони (Simeonova 2021, in press).

Герасим Петрински обръща специално внимание на ролята на самия монах в едно общество, намиращо се в непрекъсната война. Неговата проповедническа дейност е носителят на основните елементи от дискурса на епохата. В нея прозира начинът, по който тогавашният човек е възприемал арабските нашествия. За него те са война на два фронта – борба между Доброто и Злото, ангелите и демоните, Бога и Дявола. Именно по този начин се стремят да представят военния конфликт житийните текстове.

Всички споменати по-горе текстове имат една основна характеристика, която ги отличава от хронографските и историческите извори за епохата. В тях рядко ще прочетем за някоя велика битка или дори за някое събитие, което може да бъде датирано със сигурност. Това, което житията ни предоставят, в повечето случаи представлява живописно описание на всекидневието. Главен герой в тях не е императорът, епископът, висшият военен управител, а скромният свят човек, който споделя нещастията на обикновените хора и подпомага с успокоенията и молитвите си. Дискурсивният анализ на текстовете не като информационни, а като агитационни произведения според Герасим Петрински води до откриване на тяхната реална функция на пропагандни средства с важно значение за поддържането на християнското население като група (Voenno-istorichski sbornik, 84/4, 160).

За местното население в районите, обект на нападения, убежище от физическите и психологическите несгоди представлява преди всичко религията

и светът на свръхестественото. Тогавашните хора не възприемат нашествията просто като реални събития, които се подчиняват на природните закони. При тези катастрофални сблъсъци се проявявала Божията Воля, набърквали се свръхестествени сили, била подлагана на изпитание вярата и душевната чистота на християнина. Без да бъде прочетен от тази гледна точка, всеки агиографски разказ звучи недовършено и не може да бъде разбран напълно (*Военно-istorichski sbornik*, 84/4, 151).

Въпреки сътресенията и нашествията, Византия, чиято агиографска книжнина е основният извор за настоящото изследване за периода IX–XI в., продължавала да бъде световна империя. Тя запазила влиянието си и продължила да бъде фактор в международната политика.

Византия отблъсква нашествията на българи от север и на араби от юг и запазва в новите условия политическия си модел, който налага на страните от своя културен ареал.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Capra, R.; Murzaku, I.; Milewski, D. (eds. and trans.) 2018. *The Life of Saint Neilos of Rossano*. Cambridge, MA, and London: Harvard University Press, 384 p.

Connor, W. R.; Connor, C. L. 1994. *The Life and Miracles of Saint Luke of Steiris: Text, Translation and Commentary*. Brookline MA, 178 p.

Delehayе, H. 1934. *Cinq leçons sur la méthode hagiographique*. Brussels, 146 p.

Høgel, C. 2002. *Symeon Metaphrastes: Rewriting and Canonization*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 204 p.

Talbot, A. M. (ed.).1996. *Holy Women of Byzantium: Ten Saints' Lives in English Translation*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 351 p.

Arseniy (Ivashtenko, A.I.).1890. *Zhitie i podvigi sv. Feodory Solunskoy*. [Life and Feats of St. Theodora of Thessalonike] Yuryev, 79 s. (In Russian).
Арсений (Иващенко, А.И.).1890. *Житие и подвиги св. Феодоры Солунской*. Юрьев, 79 с.

Vasilyevskiy, V. G. (1908-1930). Trudy V. G. Vasilyevskogo [V. G. Vasilievsky's works]. Saint Petersburg, vol.3, 414 s. (In Russian).

Васильевский В. Г. (1908–1930). Труды В. Г. Васильевского. Санкт Петербург, т.3, 414 с.

Petrinski, G. 2013. Arabskite napadenia v Yuzhna Italia i Sitsilia spored agiografskite svedenia (830–960): realnost, retorika i literatura. [The Arabian Invasions in Southern Italy and Sicily according to Hagiographic Sources (830–960): Reality, Rhetoric and Literature]. Sofia, in: Voенно-istorichski sbornik, issue 84/4, s. 135-160. (in Bulgarian).

Петрински, Г. 2013. Арабските нападения в Южна Италия и Сицилия според агиографските сведения (830–960): реалност, реторика и литература. София, Военноисторически сборник, брой 86/4, стр.135–160.

Polyakova, S. 1995. Zhitia vizantiyskih svyatyh. [Lives of Byzantine Saints]. Saint Petersburg, Corvus, Terra Fantastica, 544 s. (In Russian).

Полякова, С. 1995. Жития византийских святых. Санкт Петербург, Corvus, Terra Fantastica, 544 с.

Senina, T. A. (ed.). 2015. Zhitia vizantiyskih svyatyh epohi ikonoborchestva. [Lives of Byzantine Saints of the Iconoclasm Era]. Saint Petersburg, Aleteyya, vol. 1, 416 s. (In Russian).

Сенина, Т. А. (общ. ред.). 2015. Жития византийских святых эпохи иконоборчества. Санкт Петербург, Алетейя, том 1, 416 с.

Simeonova, L. 2021. V polusenkite na istoriyata. Komunikatsii, shpionazh i otrovitelstvo prez Antichnostta i Srednite vekove (pod pechat). [In the Shadows of History. Communications, Espionage and Poisoning in Antiquity and the Middle Ages]. (in Bulgarian).

Симеонова, Л. 2021. В полусенките на историята. Комуникации, шпионаж и отровителство през Античността и Средните векове. (под печат).

Tarkova-Zaimova, V. 1976. Dolni Dunav – Granichna zona na vizantiyskia Zapad. Kam istoriyata na severnite i severoiztochnite balgarski zemi, kraya na X–XII v. [Lower Danube – Border Zone of the Byzantine West. To the History of the

Northern and Northeastern Bulgarian Lands, at the End of the X-XII centuries].
Sofia, Publishing house of BAS, 408 s. (in Bulgarian).

Тъпкова-Заимова, В. 1976. Долни Дунав – Гранична зона на византийския
Запад. Към историята на северните и североизточните български земи, края на
X–XII в. София, Издателство на БАН, 408 с.

Датата на подаване на статията в редакцията – 28 юни 2021 г.